

TANRI İNANCININ TEMELLENDİRİLMESİ VE WILLIAM ALSTON'IN ALGI TECRÜBESİ

Araş. Gör. Ferhat AKDEMİR*

ÖZET

Tanrı'nın varlığı sorunu insanlığın eski problemlerinden birisidir. İnsanlık tarihi boyunca, Tanrı'nın hem varlığı hem de yokluğu yönünde bir çok kanıt geliştirilmiştir. Dini tecrübe kanıtı da bunlardan birisidir. Bu makalede dini tecrübe kanıtının spesifik bir versiyonu olan algı tecrübesi incelenmeye ve, felsefi bir bakışla tutarlılık ve doğruluk düzeyi incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tanrı, Algı tecrübesi, Dini tecrübe, Tanrı'yı algılama, William Alston.

Giriş

Evreni ve içindeki insanları yaratan bir Tanrı'nın olup-olmadığı sorunu insanlığın en köklü ve en eski sorunlarından birisi olduğu gibi, insanın Tanrı'ya olan inancının ya da inançsızlığının da, evreni anlamada ve yaşadığı hayatı anlamlandırmada önemli bir referans noktası olduğu tartışma götürmez bir gerçek olsa gerektir. Sanırız bu iddianın en önemli kanıtı, tarih boyunca insanlığın hayatını şekillendiren büyük dinsel geleneklerin ve bu geleneklerin vurguladığı şekliyle bir Tanrı tasavvurunun insanlığın temel inançlarından birisini oluşturmasıdır. Dinsel olarak durum böyle iken, "teizm" diye isimlendirilen felsefi geleneğin söz konusu Tanrı'nın varlığını ve niteliklerini kanıtlamak için ortaya koymuş olduğu birbirinden çok farklı ve çok çeşitli argümanlar da bu savın düşünsel/felsefi açıdan önemli bir kanıtı niteliğindedir. Teistik geleneğin düşünce tarihi boyunca Tanrı'nın varlığını kanıtlamak için geliştirmiş olduğu argümanlardan birisi de, teolojik/dinsel, mistik/tasavvufi ve felsefi/düşünsel versiyonları ile farklı şekillerde ifade edilen dini tecrübe kanıtıdır. Biz bu makalemizde, bu kanıtın daha spesifik bir versiyonu olan ve neredeyse çağdaş din felsefecisi William P. Alston (1921-)'ın ismi ile özdeşleşen "algı tecrübesi"ni incelemeye ve Tanrı inancının temellendirilmesi konusunda bu kanıtın rasyonellik ve tutarlılık düzeyini tartışmaya çalışacağız.

Konuya başlamadan önce “dini tecrübe” kavramının genel bir tanımını yapmanın konumuzun anlaşılması açısından gerekli ve yerinde olduğunu düşünüyoruz. Çünkü, bu tamlamayı oluşturan kavramlardan (‘dini’ ve ‘tecrübe’ kavramları) her ikisi de, farklı bağlamlarda ve anlamlarda kullanılabilirler. Dolayısıyla gerek söz konusu kavramların hem gündelik dilde, hem de felsefi literatürde farklı anlamlarda kullanılmalarından; gerekse söz konusu nitelemenin zaman zaman yanıltıcı sayılabilecek şekilde bir çok farklı tecrübeyi içerecek şekilde algılanmasından dolayı¹ dini tecrübe kavramı hem içeriği hem de kapsamı itibarıyla birtakım belirsizlikler taşıyabilmektedir. Geniş anlamda, yoğun dinsel ve psikolojik hal olarak bir kimsenin dini yaşantısında karşılaştığı herhangi bir tecrübe için kullanılabilen bu kavram din felsefi literatüründe, “teizmin savunduğu birtakım zatî niteliklere sahip yüce bir varlığa ilişkin doğrudan veya dolaylı tecrübeler”i ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu tecrübenin kanıt tarzındaki formülasyonuna göre, içinde yaşadığımız dünyadaki olağan duysal algılarımız, algıladığımız somut varlıkları bilmemiz ve onlar hakkında bir yargıda bulunmamız için bize nasıl ki haklı bir epistemik gerekçe sunuyorsa, aynı şekilde, Tanrı’ya ilişkin yaşadığımız doğrudan bir tecrübe de onun hakkındaki inançlarımızın doğruluğu için haklı bir epistemik gerekçe sunmakta ve dolayısıyla Tanrı’ya olan inancımızı rasyonel bir inanç pozisyonuna taşımaktadır.²

İnsanlığın dinsel tarihi ve bu tarih içerisindeki dini tecrübeleri ne kadar eskilere götürülebilse de, bu tecrübelerin bir kanıt formülasyonu içerisindeki ifadesinin teolojik ve felsefi düşünce tarihinde çok da eskilere gittiği pek söylenemez. Özellikle Onsekizinci yüzyılda kozmolojik, teleolojik ve ontolojik gibi geleneksel teistik kanıtların Hume ve Kant’ın eleştirileri ile ciddi bir güç kaybına uğraması neticesinde, başta Kant’ın kendisi olmak üzere bir çok filozof güçlü ahlaki vurgularla ve yoğun dinsel duygularla/tecrübelerle süslenmiş olan daha içsel kanıtlara yö-

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı.

¹ Kavramın içerdiği yanıltıcı anlam kaymaları ve gündelik dildeki farklı kullanımları için bkz. Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1990, s. 66, 67.

² William P. Alston, “Why Should There not be Experience of God?, *Philosophy of Religion, A Guide and Anthology* (ed.) Brian Davies, Oxford: Oxford University Press, s. 382,383; William P. Alston, *Perceiving God: The Epistemology of Religious Experience*, Ithaca: Cornell University Press, 1991, s. 1; William P. Alston, “Perceiving God”, *Journal of Philosophy*, 83 (1986), s. 655. Ayrıca bu makalenin Türkçe çevirisi için bkz. “Tanrı’yı Algılamak” çev. Ramazan Ertürk, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 8, yıl: 1999, ss. 299-308.

nelmişler ve Tanrı'nın varlığını bu kanıtlarla temellendirmeye çalışmışlardır.³

Bu kanıtlardan birisi de, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi William P. Alston tarafından sistematize edilen ve felsefi literatüre kazandırılan "algı tecrübesi"dir. Tanrı İnancının temellendirilmesi, temellendirmenin kanıtla olan ilişkisi ve bu bağlamda dini tecrübe kanıt/olgusu üzerine bu kısa değiniyi yaptıktan sonra asıl konumuza geçebiliriz.

Alston ve Algı Tecrübesi

Alvin Plantinga ve Nicholas Wolterstorff ile birlikte Reform epistemolojisinin (*Reformed Epistemology*) en büyük üç temsilcisinden biri olarak kabul edilen⁴ ve Plantinga'nın *Warranted Christian Belief* isimli klasik çalışmasını kendisine ithaf ettiği⁵ Alston'a göre, bir kimse, Tanrı'yı veya onun sıfatlarını/fiillerini tecrübe etmek/algılamak suretiyle Tanrı'nın varlığı yönündeki inancını birtakım haklı epistemik gerekçelere dayandırabilir. Alston'ın tezâhüre/tecellîye dayanan inançlar (*manifestation-beliefs*) olarak isimlendirdiği bu yaklaşıma göre, bir kimsenin Tanrı'nın kendisine yardım ettiğine, yol gösterdiğine, kendisine bir çağrıda bulunduğu ya da Tanrı'nın kendisini hayatta tuttuğuna ilişkin inançları ile, Tanrı'nın kudret, iyilik, sevgi gibi niteliklere sahip oluşuna ilişkin inançları ilahi tezahüre dayanan inançlar olup, bu inançlar o kimsenin sahip olduğu Tanrı inancının yeterli ve haklı epistemik gerekçesini oluştururlar.⁶

Dini inancın delilsiz rasyonelliği konusundaki düşünceleri Çağdaş Amerikalı din felsefecisi Alvin Plantinga ile büyük benzerlikler taşıyan⁷

³ Ronald W. Hepburn, "Religious Experience: Argument for The Existence of God" *The Encyclopedia of Philosophy*, (ed.) Paul Edwards, New York: The Macmillan Company, 1967, c. 7, s. 164.

⁴ Michael Peterson, William Hasker, Bruce Reischenbach, David Basinger, *Reason and Religious Belief: An Introduction to the Philosophy of Religion*, New York: Oxford University Press, s. 119.

⁵ Alvin Plantinga, *Warranted Christian Belief*, New York: Oxford University Press, 2000, s. 510.

⁶ Alston, *Perceiving God*, s. 1

⁷ Kanımızca dini inancın rasyonelliği konusunda Alvin Plantinga ile William Alston'un görüşleri ciddi benzerlikler içermektedir. Plantinga da dini inançları upuygun temel inanç (*properly basic belief*) olarak nitendirirken bir çok açıdan Alston'ın algı tecrübesine benzer bir yol izlemektedir. Plantinga'ya göre, dinsel inançlarımız aynı dış dünyadaki objelerin varlığı ile ilgili olan olağan *algısal inançlarımız*, veya geçmişte yaptıklarımızla ilgili *hafızamıza dayalı inançlarımız* gibi temel inançlar olup, doğruluklarının ve rasyonelliklerinin kanıtlanması için çıkarımsal kanıtlara dayanmak zorunda değildirler. Ayrıca, Alston'ın algı tecrübesine benzer tarzda Plantinga'ya göre, yanlış ve kötü bir şey yaptığımız takdirde kendimizi Tanrı'nın huzurunda suçlu hissediyor ve *yaptığımız şeyi Tanrı'nın tasvip etmediği* inancını içimizde oluşturabiliyorsak, günahlarımızdan pişmanlık duyduğumuz ve tövbe ettiğimiz takdirde *yaptığımız şeyden dolayı Tanrı'nın bizi affedeceği* inancını oluşturarak, kendimizi affedilmiş hissedebiliyorsak bütün bunlar

Alston'a göre, dinsel deneyim, -onun deyimiyle 'Tanrı'yı algılamak'- dinsel inançların haklılanmasında ve doğrulanmasında bağımsız bir rol oynar. Ayrıca dinsel deneyime güvenilmesi için onu destekleyen başka bir kanıtlamaya da gereksinim yoktur. Çünkü, dinsel deneyime dayanan inançlar, aynı duyu algılarımıza dayanan inançlarımız gibi çıkarsanmamış temel inançlardır.⁸ Alston'ın algı tecrübesi sanırız en temelde, Tanrı hakkındaki inanç ve kanaatlerimizin oluşumunda dinsel algı ve tecrübelerimizin oynadığı rolün, duyusal algılarımızın fiziksel dünya hakkındaki inanç ve kanaatlerimizin oluşumunda oynadığı role epistemik açıdan önemli ölçüde benzediği iddiasına dayanmaktadır. Yani Alston dinsel algı ve tecrübelerimizin epistemik statüsünü, -deyim yerindeyse- olağan algısal tecrübelerimizin epistemik statüsü ile eşitleyerek, Tanrı'nın varlığını dinsel tecrübe temelinde haklılamaya çalışmaktadır.⁹ Alston'ın asıl tezi kendi ifadesi ile şu şekildedir: "Nasıl ki duyu tecrübesi [fiziksel dünya hakkındaki] algısal inanç ve kanaatlerimizin doğrulanması ve haklılanması konusunda bizim için bir dayanak teşkil ediyor ve [sözkonusu inancımızın doğruluğuna] kaynaklık yapıyorsa, aynı şekilde, varsayılan Tanrı'yı tecrübe etme de dinsel inanç ve kanaatlerimizin doğrulanması ve haklılığınının gösterilmesi konusunda bizim için bir dayanak oluşturmaktadır."¹⁰ Bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere, 'Tanrı'yı tecrübe etme'nin aslı itibariyle 'fiziksel nesnelere duyularla algılama' ile aynı yapıya ve her iki algı türünün de eşit epistemik değere sahip olduğunu ileri süren Alston bu iki algı türü arasındaki benzerliği şu şekilde bir analogi ile açıklamaya çalışır. "Eğer bir şey 'köpeğimin kuyruğunu salladığı' şeklinde kendisini bana görsel olarak sunuyorsa, ve buna dayanarak ben de, köpeğimin kuyruğunu salladığına inanıyorsam, ben bu inancımda haklı sayılırım. Çünkü bana öyle görüldüğü [yani o şekilde bir algıya sahip olduğum] için, köpeğimin kuyruğunu salladığına inanıyorum, ve bu nedenle de [bu inancımda] haklı kabul ediliyorum. Aynı şekilde, 'Tanrı'yı algılama'nın da bir şeyin kendisini birinin tecrübesine 'Tanrı'nın şunu veya bunu yaptığı' şeklinde sunması meselesi olarak düşünüyorum. Bu nedenle burada da [tecrübe sahibi] kişi, Tanrı'nın kendisini ona sunduğuna ya da Tanrı'nın

Tanrı inancının yeterli rasyonel temelleri ve haklı epistemik gerekçeleridir. Plantinga'ya göre dini inancın rasyonelliği ve Tanrı inancının temellendirilmesi konusundaki görüşleri hakkında geniş bilgi için bkz. Alvin Plantinga, "Reason and Belief in God", *Faith And Rationality*, (ed.) Alvin Plantinga & Nicholas Wolterstorff, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1983, s. 73- 82.

⁸ Peterson, *Reason and Religious Belief*, s. 130.

⁹ Gerçi, Alston algısal tecrübelerimizin dış dünya hakkındaki bilgilerimizin tek kaynağı olmadığı gibi, dinsel tecrübelerimizin de Tanrı hakkındaki inançlarımızın tek kaynağı olmadığını, olamayacağını kabul eder; ama bununla birlikte, dinsel tecrübelerimizin Tanrı'ya olan inancımızın aslı temeli (*essential basis*) olduğunu da ileri sürer. William P. Alston, "Perceiving God", *Journal of Philosophy*, 83 (1986), s. 655.

¹⁰ Alston, "Perceiving God", s. 655.

ona yönelik olarak şunu ya da bunu yaptığına inanmakta haklıdır. Çünkü objenin ona sunulduğu bu şekildedir.”¹¹ Yani Alston'a göre, Tanrı'nın bir tecrübeye konu olması demek, bir kimsenin tecrübe yoluyla Tanrı'nın farkına varması ve Tanrı'nın da kendisini o kimsenin tecrübesine bir şekilde sunması demektir. Temelde 'görünme kuramı'na dayanan Alston'ın bu yaklaşımına göre, “S'nin X'i algılaması, en basit ifadeyle X'in S'ye şu yada bu şekilde görünmesinden başka bir şey değildir.”¹² Görüldüğü gibi Alston'ın algı tecrübesinin epistemik çerçevesini 'görünme' ve 'algı' kavramları oluşturmakta ve hem olağan duyuşsal algılarımız, hem de Tanrı'nın ve onun fiillerine/sıfatlarına ilişkin dinsel algılarımız böylesi bir çerçeveye dayandırılmaya çalışılmaktadır.

Alston'ın söz ettiği Tanrı'yı algılama, bir çok yönleri ile din felsefesindeki dinî tecrübe kanıtı ile ciddi benzerlikler taşımakta, dolayısıyla da dinî tecrübe kanıtına yöneltilen eleştirilerin bir çoğuna da kaçınılmaz olarak muhatap olmaktadır. Alston'ın algı tecrübesine yöneltilen eleştirilerin en köklü ve en ciddi olanlarından birisi belki de en önemlisi, olağan duyuşsal algılarımız/tecrübelerimiz ile dinsel algılarımızın/tecrübelerimizin eşit ve aynı epistemik değere sahip olamayacağı, çünkü bu iki algı/tecrübe arasında çok ciddi farklılıklar olduğu ve sonuç olarak da, dinsel algının bırakalım olağan duyuşsal algılarımızın epistemik statüsüne taşınmasını, onun -normal anlamıyla- bir algı olarak dahi kabul edilemeyeceği şeklindedir.¹³ Alston algı olgusunu sadece duyuşsal algı ile sınırlandıran ve dinsel algıyı tamamen devre dışı bırakan bu düşünceye/iddiaya şiddetle karşı çıkar, ve onu “epistemik şövenizm” olarak nitelendirir. Çünkü ona göre, bize yabancı olan toplumların yaşam tarzlarını bizim yaşam tarzlarımıza uygun olup olmadıkları kriterine göre yargılama işlemi nasıl ki politik bir şövenizm hatta emperyalizm olarak nitelendirilebilirse, dinî tecrübelerimizin rasyonelliğinin ve doğruluğunun duyuşsal algılarımızın rasyonellik ve doğruluk ölçütleri ile test edilmeye çalışılması da aynı şekilde “epistemik şövenizm” olarak isimlendirilebilir.¹⁴ Görüldüğü gibi dini tecrübe olgusunun, aralarındaki paradigmat farklılıklardan ötürü duyuşsal algımızın rasyonellik kriterleri ile test edilmesi mümkün değildir. Ancak, bütün bu paradigmat farklılıklara rağmen duyuşsal tecrübesi ile dinî tecrübe arasında yapısal bir benzerlik ve uyumluluk da vardır ve bu benzerlik ve uyumdan ötürü dinsel tecrübe, dinî epistemolojide bağımsız bir bilgi kaynağı ve rasyonellik ölçütü olarak da kullanılabilir.

¹¹ Alston, “Perceiving God” s. 656.

¹² Alston, *Perceiving God*, s. 55.

¹³ William J. Wainwright, “Mysticism and Sense Perception”, *Contemporary Philosophy of Religion*, (ed.) Steven M. Cahn & David Shatz, New York, Oxford University Press, 1982, s. 124, 125; Benzer eleştiriler için bkz. Peterson, *Reason and Religious Belief*, s. 18, 19;

¹⁴ Alston, “Perceiving God”, s. 663.

Olağan algularımıza dayalı inançlarımız ile dinsel tecrübelerimize dayalı inançlarımız arasındaki farklılıklardan kaynaklanan ve dolayısıyla Alston'a yöneltilen eleştirilerden birisi de, olağan algusal inançlarımızın herkes için değilse bile insanlığın büyük bir kısmı için ortak olmasına rağmen dinsel algularımızın/tecrübelerimizin bu ortak olma özelliğine sahip olmamasıdır. Ayrıca algusal inançlarımız algıladığımız objeler ve nesnelere hakkında bize hem detaylı ve kapsamlı bir bilgi verirken, hem de öndeyilenebilir bir nitelik taşımaktadır. Oysa dinsel tecrübelerimiz ve dolayısıyla inançlarımız bu özelliklerin hepsinden yoksundur. Bu durumda, yani bu iki algı türü arasındaki ciddi farklılıklar dikkate alındığında bunların her ikisinin de aynı epistemik düzeleme ait olduklarını söylemek pek mümkün görünmemektedir. Bu eleştirilerin farkında olan Alston onu şu şekilde ifade eder. "Olağan algusal inançlarımız bizim hayatımızın kapsamlı ve kaçınılmaz bir parçasını oluşturur. Duyu algısı her yerde ve her zaman hazır bulunan, canlı ve zengin detaylara sahip olan bir tecrübeydir. ... Dinsel algularımız ise, tersine olarak, herkes için geçerli olan ortak ve evrensel bir yapıya sahip değildir. Hatta kendisini ona adayınlar bile, bu tecrübeyi yaşama imkanını nispeten seyrek bulurlar. Ayrıca, ondan öğrendiklerimiz de, duyu tecrübesine oranla az, anlaşılması güç ve belirsizdir."¹⁵ Eleştiriyi bu şekilde ifade eden Alston bu eleştiriye "insanların sadece bir kısmına açık olan bir bilgi yolunun, evrensel [ve herkese açık] bir bilgi yolundan daha az güvenilir olduğunu varsaymak için elimizde bir neden olmadığını"¹⁶ söyleyerek cevap vermeye çalışır. Ona göre, daha az detaylı ve daha az anlaşılır veriler sunan bir inanç ve bilgi edinme kaynağının daha zengin olan bir kaynaktan epistemik açıdan daha kuşkululu olduğunu varsaymak için elimizde hiç bir gerekçe yoktur. Ayrıca Alston'a göre, dinsel algının duyusal algı gibi herkes için ortak bir bilgi ve inanç kaynağı olarak görülmemesi ve duyusal algı kadar kapsamlı ve detaylı bir bilgi sunmaması iki nedene dayalı olarak açıklanabilir. Bunlardan ilki, Tanrı'nın bizim bilgi yetilerimizin sonsuz derecede üstünde ve aşkın olması, diğeri de, Tanrı'nın kendisinden haberdar olmak için ileri sürdüğü ah-lâkî değerler ve yaşam tarzları ile ilgili koşulları pek çok kişinin tam olarak yerine getirmemiş olmasıdır.¹⁷ Alston'a göre, Tanrı, Kutsal Kitap'ta ancak belirli ve zorunlu koşulları yerine getirdikleri takdirde, insanoğlunun dolaysız ve açıkca kendisini tecrübe edebileceğini, Tanrı'nın ilâhî varlığının farkına varabileceğini buyurmuştur.¹⁸ Dolayısıyla, Tanrı'yı algılamanın ya da bir diğer söyleyişle, Tanrı'yı tecrübe etmenin

¹⁵ Alston, "Perceiving God" s. 659.

¹⁶ Alston, "Perceiving God" s. 660.

¹⁷ Alston, "Perceiving God" s. 660.

¹⁸ William Alston, "Christian Experience and Christian Belief", *Faith and Rationality*, (ed) Alvin Plantinga & Nicholas Wolterstorff, Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 1983, s. 129.

prensip olarak herkese açık olmadığını iddia etmek pek de doğru gözükmemektedir. Tanrı'yı tecrübe etme prensip olarak herkese açıktır ve bu yeti, potansiyel olarak herkeste mevcuttur. Eğer, Tanrı'yı tecrübe etmede bir sorun varsa, bu sorun Tanrı'dan değil, insandan, günahlarla ve gayr-ı ahlâkî yaşamlarla kirlenmiş insan ruhundan kaynaklanmaktadır. Alston'a göre, ayrıca Tanrı'yı somut bir objeyi olağan duyuşsal algılarımızla algılamamız gibi algılamamız da beklenmemelidir. Çünkü Tanrı, bizim içinde yaşadığımız ve algılarımızı sınırlayan zaman ve mekan formunun dışındadır. Bu noktada şunu ifade etmek yerinde olur ki, Hristiyan teolojisindeki iman anlayışı ve özellikle onun Calvinist düşüncedeki yorumu dikkate alınacak¹⁹ ve, Tanrı'nın kendisini kendi özgür iradesi ile istediği kişilere açılmadığı, dolayısıyla imanı dilediği kimsele- re lütfettiği/bahsettiği düşüncesi hatırlanacak olursa, Alston'ın düşüncelerinin tutarlılık ve doğruluk payı –en azından Hristiyan din felsefesi açısından- daha iyi anlaşılabilir. Ayrıca iman ve insânî irade konusundaki bu Calvinist yorum dikkate alınacak olursa, sanırım dinî tecrübenin, epistemik olarak doğru olmak adına, olağan tecrübelerimizin taşınması gereken koşulları taşımaktan muaf olduğu -ya da olması gerektiği- de daha iyi anlaşılacaktır.

Burada bir başka sorun daha var gibi gözükmektedir. Bizim içinde yaşadığımız zaman ve mekan formunun tamamen dışında olan, -daha dinsel bir deyimle- zamandan ve mekandan münezzehe olan bir Tanrı, acaba zaman ve mekan koşulları ile sınırlanmış bir insanın tecrübe alanına nasıl girmektedir ya da girecektir? Bir başka deyişle, Mutlak Tanrı kendisini algı yetisi zaman, mekan ve daha başka koşullarla sınırlanmış olan insanın tecrübesine nasıl sunmaktadır? Sanırım bu soruya verilebilecek en iyi cevap, zaman ve mekan dışı olanın Tanrı'nın sıfatlarının değil zatının olduğunu ileri sürmek olsa gerektir. Alston'a göre de, Tanrı'yı algılama deneyimine dahil olan şey, Tanrı'nın zâtı değil, çoğunlukla 'iyilik', 'merhamet' ve 'kudret' gibi ilâhî sıfatları ve 'sevmek', 'affetmek' 'korumak' gibi birtakım ilâhî/tanrısal eylemleridir.²⁰ Ayrıca buna ek olarak, teistik Tanrı tasarımı Tanrı'nın aşkınlığının yanında içkinliğine yapılan vurgu da dikkate alınacak ve aynı zamanda onun mutlak kudret sahibi olduğu da hatırlanacak olursa, Tanrı'nın yarattığı varlıklarla bir şekilde epistemik bir ilişkiye girmesinin onun gücünün ve kudretinin dışında olmadığı/olmayacağı daha iyi anlaşılabilir gibidir. Alston'un da vurguladığı şekildeyle²¹ eğer teizmin ileri sürdü-

¹⁹ Calvin'in iman ve insani irade konusundaki görüşleri için bkz. McGrath Alister, *A Life of Calvin: A Study in the Shaping of Western Culture*, Oxford: Oxford University Press, 1990, s. 209-305; Paul Helm "Kohn Calvin, Sensus Divinitatis and The Effect of Sin", *International Journal for Philosophy of Religion*, Kluwer Academic Publishers, Netherlands, (43) 1998, s. 88-93.

²⁰ Alston, *Perceiving God*, s. 44.

²¹ Peter Byrne, "Perceiving God and Realism",

ğü özelliklere sahip bir Tanrı varsa, evrenin yaratıcısı ve koruyucusu olarak yarattıkları ile epistemik ya da daha farklı bir şekilde ilişkiye girmesinde, kendisini dini bir tecrübeye sunmasında mantıksal bir çelişki olmamalıdır. Hatta tarih boyunca, insanlığın büyük bir kısmının kabul ettiği şekliyle peygamberlerin ve bazı din büyüklerinin Tanrı'dan vahiy aldıkları ve onunla konuştukları inancı dikkate alınacak olursa, Tanrı'nın seçtiği bazı kimselere kendisini dinsel bir tecrübe yoluyla sunması ve o kimselere de bu tecrübeyi yaşama olanağı tanınması imkansız bir şey olmadığı gibi, makul bir şey olarak da kabul edilebilir.²²

Alston'ın algı tecrübesine yöneltilen bir diğer eleştiri de, Tanrı hakkında edinilen algıların çok çeşitlilik arzettiği ve zaman zaman da bu çeşitliliğin çelişkiler içerdiği şeklindedir. Bu çeşitlilik ve çelişkilik durumu dikkate alındığında, algılanan Tanrı'nın bize doğru bilgi sunduğuna ya da bu tarz bir Tanrı algılamasının doğru olduğuna nasıl karar verilebilir? Birbirinden farklı dinsel kültürlerde, çok farklı Tanrı tasavvurları ve bunlara bağlı olarak da, farklı Tanrı algıları söz konusu olmaktadır. Peki bu durumda bunlardan hangisinin ne kadar doğru olduğuna nasıl ve ne şekilde karar verebiliriz? Alston dinsel çoğulculuk ve bu bağlamda Tanrı algılamalarındaki farklılıklar sorununu, bir yandan dini tecrübenin konusunu oluşturan Tanrı'nın teistik Tanrı olduğunu ve diğer Tanrı tasavvurlarının bu tecrübenin konusuna dahil olmadığını,²³ diğer yandan da Tanrı inancının dinler arasında sanıldığı kadar farklılıklar içermediğini, bütün farklılıklarına rağmen onların ortak bir öze ve ortak bir Tanrı inancına sahip olduklarını söyleyerek aşmaya çalışır.²⁴ Ona göre, dinlerin ve onların Tanrı tasavvurlarının farklılıklarından hareketle herhangi bir dinin yanlışlığına hükmedilemez, ancak birisinin diğerine göre gerçeğe daha yakın olduğu ileri sürülebilir.²⁵ Ayrıca Alston'a göre, dinsel tecrübe sonucunda ulaşılan doğruluk, Swinburne'nün 'Safdillik İlkesi'nde (*the principle of credulity*) olduğu gibi²⁶ sadece *ilk bakışta (prima facie)* –yani aksi kanıtlanıncaya kadar-

http://www.philoonline.org/library/byrne_3_2.htm, (23.03.05)

²² Alston, *Perceiving God*, s. 62, 63.

²³ Alston, *Perceiving God*, s. 2, 3.

²⁴ William P. Alston, "Religious Diversity and Perceptual Knowledge of God", *Faith and Philosophy*, (5), 1988, s. 446 vd.

²⁵ Alston, "Christian Experience and Christian Belief", s. 129.

²⁶ Bu ilkeye göre, yanlış olmuş olduğumuzun deliline sahip oluncaya kadar, birtakım şeylerin bize görüldüğü gibi olduğuna inanmamız gerekmektedir. Mesela bana, bir masa görüyorum ya da arkadaşımın sesini duyuyorum gibi geliyorsa, yanlışlığımın dair deliller ortaya çıkıncaya kadar, benim, bunların böyle olduğuna inanmam gerekir. Bir diğer söyleyişle, özel olarak dikkate alınacak hususların dışında, eğer bir kişiye *x* var gibi görünüyorsa, o zaman *x* muhtemelen vardır, yani var olarak kabul edilmelidir. Swinburne'nün kendi ifadeleri ile "özel nedenlerin yokluğunda, bütün dini tecrübeler, onlara sahip olan kişiler tarafından, hakiki tecrübeler olarak kabul edilmelidir, ve bu yüzden de onların görünüşteki objelerinin –Tanrı'nın veya Meryem'in yahut Nihâi Gerçeklik'in, veya Poseidon'un- varlığına inanç için sağlam gerekçeler olarak alınmalıdır-

kabul edilen doğruluktur.²⁷ Çünkü Alston'a göre, bir varlık normal şartlar altında ve olağan dinsel deneyimlerimiz çerçevesinde kendisini Tanrı'ya ve onun fiillerine atfedilebilecek şekilde sunuyorsa, bu, Tanrı'nın o tecrübeye gerçekten hazır bulunduğu (*presence*) anlamına gelir.²⁸ Mesela, bir göl görüyor olmam dolayısıyla, önümde bir gölün bulunduğu inancına, bu inancımı yanlışlayan bir başka algı ya da gerekçe olmadığı sürece sahip olmaya rasyonel olarak hakkım olmadığı söylenemez. Burada duyusal algılarımız ve algısal inançlarımız için söz konusu olan durumun aynısı dinsel algılarımız ve onlar üzerine kurduğumuz inançlarımız için de söz konusudur. Benzer şekilde, bir kişi Tanrı'nın o anda orada bulunduğunu tecrübe ediyor ve bu tecrübesinin sonucu olarak buna inanıyorsa, o kişinin bu inancının yanlışlığını kabul etmesini veya yaşadığı tecrübenin o şartlarda o inancın doğruluğuna yeterli ölçüde temel oluşturmadığını gerektiren nedenler olmadığı sürece, o inanç doğru ve makul olarak kabul edilebilir. Kısacası, dinsel bir tecrübeden hareketle ulaştığımız bir inanç, aksi kanıtlanana değin doğru kabul edilebilir ve edilmelidir. Alston'ın ifadeleri ile, "eğer bir bilgi ya da inanç, evrensel olan temel pratiklerden birisinin sonucu olarak ortaya çıkması dolayısıyla, ilk görünüşü itibarıyla doğru olarak kabul ediliyorsa, aynı durumun, dinsel tecrübenin ürünlerine de verilmesinin gerekli olduğunu kabul etmeliyiz."²⁹

Sonuç

Sonuç itibarıyla, Alston'ın algı tecrübesine dayalı olarak geliştirilmiş olduğu dinî epistemolojisi makalemizin genelinde de görüldüğü gibi çeşitli açılardan eleştiriye tabi tutulmaktadır. Bu eleştirilerin bundan sonra da farklı şekillerde de olsa devam edebileceğini söylemek mümkündür. Ancak, bütün eleştirilere rağmen Alston'ın bu yaklaşımının Tanrı inancının temellendirilmesi konusunda bağımsız bir kanıt olarak bundan sonra da işlev göreceğini ve bir şekilde felsefi ilgiye muhatap olacağını söylemek ihtimal dışı olmasa gerektir. Kanımızca Alston'ın geliştirmeye çalıştığı epistemoloji evrensel bir rasyonellik standardını isteyen ve doğruluk ölçütünü nesnel/mutlak kesinlikte arzulayan bir çok kimse için çok fazla tatmin edici gelmeyebilir. Ancak bütün insânî ilgi alanlarının ve özellikle de felsefenin insani bir ürün olması dolayısıyla, kaçınılmaz olarak bir parça öznellik taşımak durumunda olduğu dikkate alınacak olursa, sanırız Alston'ın yaklaşımındaki doğruluk payı

lar. Safdillik İlkesi olarak isimlendireceğim bu ilke, ve ondan çıkarılan sonuç, bana doğru görünüyor." Bkz. Cader Sadık Yaran, *Günümüzün Din Felsefesinde Tanrı İnancının Akliyeti*, Samsun: Etüt Yayınları, 2000, s. 114, 115; Richard Swinburne, *Tanrı Var mı?* çev. Muhsin Akbaş, Bursa: Arasta Yayınları, 2001, s. 118-120.

²⁷ Alston, "Perceiving God" s. 657.

²⁸ Alston, *Perceiving God*, s. 98.

²⁹ Alston, "Perceiving God", s. 665.

biraz daha iyi anlaşılabilir. Ayrıca Alston'ın tezi incelenirken kanımızca bu tezin oluştuğu tarihsel bağlam ve konjonktürel şartlar da gözden uzak tutulmamalıdır. Alston'ın, son birkaç on yıla kadar genel yapısı itibariyle metafizik karşıtı olan ve Tanrı inancına karşı ciddi eleştiriler yöneltilen Analitik Felsefe geleneğinin içinden geldiği ve felsefesinin de bu geleneğin Tanrı inancına karşı geliştirmiş olduğu olumsuz tavra bir tepki hareketi olma özelliği taşıdığı dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Kanaatimizce –yanlışlanma olasılığını baştan kabul ederek ifade edecek olursak- Alston'ın felsefesi özü itibariyle Analitik felsefenin ana epistemolojik çizgisini oluşturan Klasik Temelciliğe (*Classical Foundationalism*)³⁰ ve bu temelciliğe dayalı olarak geliştirilmiş olan Delilci Meydan Okumaya/İtiraza (*Evidentialist Challenge*)³¹ bir tepki ve eleştiri niteliğindedir. Bize öyle geliyor ki, Alston klasik temelciliğin ve onun epistemik alandaki temsilcisi olan delilci meydan okumanın eleştirilerine muhatap olmadan, ancak fideizmin de açmazlarına düşmeden yeni bir dinî epistemoloji geliştirmeye çalışmaktadır. Kanımızca Alston'ın algı tecrübesi kimi yönleri ile fideistik bir yoruma kapı aralıyor gibi görünmektedir; ancak onun biraz da, katı akılcı teze karşı bir tepki hareketi olarak oluştuğu ve deyim yerindeyse bir anti-tez niteliği taşıdığı düşünülmelidir. Konu bu bakış açısı ile değerlendirilirse, sanırız bu tez anti-tez ikileminden sağlıklı bir sentez çıkarılabilir.

³⁰ Bütün bilgilerimizi ve onlara dayanan inançlarımızı 'temel' (*basic*) ve türetilmiş/çıkarsanmış (*derived*) bilgiler/inançlar olarak ikili bir ayırma tabi tutan Klasik Temelciliğe göre, temel inançlarımız başka inançlar tarafından doğrulanmasına gereksinim duyulmayan, doğrulukları kendinden olan inançlardır. Klasik Temelciliğe göre, bir inancın temel inanç olarak işlev görmesi ancak onun ya kendinden ap-açık (*self-evident*), ya duyulara ap-açık (*evident to the senses*) ya da yanlışlanamaz (*incorrigible*) bir önerme olması ile mümkündür. Türetilmiş inançlarımız ise, ya temel inançlarımıza doğrudan ve direkt olarak dayanan ya da nihai halkası temel inanç olan inançlar zincirinin bir halkası olan inançlarımızdır. Reform Epistemologları ile birlikte Alston, Klasik temelciliğin temel inançlarla temel olmayan inançlar arasındaki ayırımı kabul eder ancak, Klasik temelciliğin temel olma ölçütünü, temel olan bir çok inancımızı dışarda bırakacak şekilde dar, sığ ve sınırlayıcı bulur. Klasik Temelcilik ve Reform Epistemolojisinin ona yönelttiği eleştiriler hakkında geniş bilgi için bkz. Nicholas Wolterstorff, *Reason Within the Bounds of Religion*, Grand Rapids: Eardmans,, 1976, s. 52- 60; Alvin Plantinga, "Reason and Belief in God", s. 39-55

³¹ Klasik Temelciliğin epistemoloji anlayışına bağlı olarak geliştirilen Delilci İtiraza göre, rasyonelliğin iki temel ölçütü vardır. Birinci olarak, herhangi bir şeye yetersiz delile dayalı olarak inanmak her zaman ve her durumda yanlıştır; ikinci olarak, bir şeye onunla ilgili delilin ona sağladığı güten daha fazla bir güç ve kuvvetle inanmak irrasyoneeldir. Bu ölçütü teolojik alana taşıdığımızda ve Tanrı inancı ile ilişkilendirdiğimizde, delilci itiraza göre, "dedüktif ya da indüktif olsun bütün kanıtlar Tanrı'nın varlığını kanıtlama konusunda başarısızdırlar, dolayısıyla bir Tanrı inancına sahip olmak rasyonel açıdan doğru değildir. Bir diğer söyleyişle, teistik Tanrı inancı yeterli kanıta dayanmadığı için entelektüel açıdan sorunlu ve irrasyonel bir inançtır. Nicholas Wolterstorff, "Introduction", *Faith and Rationality*, Alvin Plantinga&Nicholas Wolterstorff, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1983, s. 6-9; Plantinga, "Reason and Religious Belief", s. 17-33.

Kaynakça:

- Alister, McGrath, *A Life of Calvin: A Study in the Shaping of Western Culture*, Oxford: Oxford University Press, 1990
- Alston, William P. , “Why Should There not be Experience of God?, *Philosophy of Religion,: A Guide and Anthology* (ed.) Brian Davies, Oxford: Oxford University Press, tarih?
- Alston, William P., “Perceiving God”, *Journal of Philosophy*, 83 (1986)
- Alston, William P., “Christian Experience and Christian Belief”, *Faith and Rationality*, (ed) Alvin Plantinga & Nicholas Wolterstorff, Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 1983
- Alston, William P., “Religious Diversity and Perceptual Knowledge of God”, *Faith and Philosophy*, (5), 1988
- Alston, William P., *Perceiving God: The Epistemology of Religious Experience*, Ithaca: Cornell University Press, 1991
- Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1990,
- Byrne, Peter, “Perceiving God and Realism”,
http://www.philoonline.org/library/byrne_3_2.htm, (23.03.05)
- Helm, Paul, “Kohn Calvin, Sensus Divinitatus and The Effect of Sin”, *International Journal for Philosophy of Religion*, Kluwer Academic Publishers, Netherlands, (43) 1998
- Hepburn, Ronald W. “Religious Experience: Argument for The Existence of God” *The Encyclopedia of Philosophy*, (ed.) Paul Edwards, New York: The Macmillan Company, 1967
- Peterson,, Michael; Hasker, William; Reischenbach, Bruce; Basinger, David, *Reason and Religious Belief: An Introduction to the Philosophy of Religion*, New York: Oxford University Press, tarih?
- Plantinga, Alvin, “Reason and Belief in God”, *Faith And Rationality*, (ed.) Alvin Plantinga & Nicholas Wolterstorff, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1983
- Plantinga, Alvin, *Warranted Christian Belief*, New York: Oxford University Press, 2000
- Swinburne, Richard, *Tanrı Var mı?* çev. Muhsin Akbaş, Bursa: Arasta Yayınları, 2001
- Wainwright, William J., “Mysticism and Sense Perception”, *Contemporary Philosophy of Religion*, (ed.) Steven M. Cahn & David Shatz, New York, Oxford University Press, 1982
- Wolterstorff, Nicholas, “Introduction”, *Faith and Rationality*, Alvin Plantinga&Nicholas Wolterstorff, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1983
- Wolterstorff, Nicholas, *Reason Within the Bounds of Religion*, Grand Rapids: Eardmans, 1976
- Yaran, Cader Sadık, *Günümüz Din Felsefesinde Tanrı İnancının Akliliği*”, Sam-sun: Etüt Yayınları, 2000

ABSTRACT

The problem of God's existence is one of the antecedent problems of humanity. Throughout of human history a number evidences have been produced for both existence and not existence of God. The religious experience is one of these arguments, too. In this article is tried to investigate experience of perception that is spesific version of religious experience. And, is tried to evaluate the level of truth and consistency of this argument, from philosophical point of view.

Key Words: God, The experience of perception, The religious experience, Perceiving of God, William Alston